

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ – ПЕРЕДУМОВА ЕФЕКТИВНОЇ РОБОТИ БАНКІВ НА ФІНАНСОВИХ РИНКАХ

В.О. Чемерис, Національний банк України

Зростаюча глобалізація світового розвитку, значний прогрес інформаційних технологій, збільшення обсягів світової торгівлі та інтенсивний розвиток нових фінансових інструментів, зокрема, похідних, призводить до швидких змін ситуацій у світі взагалі і на фінансових ринках зокрема. Основною причиною цього є чутливість (вразливість) фінансових систем до непередбачуваних подій, що передається на зв'язані з ними конкретні економічні або фінансові організації, які ставали більш вразливими до негативних подій. Це призвело до намагання цих організацій ефективно протидіяти негативному зовнішньому впливу шляхом системного управління своїми ризиками, хоча і до цього керівництво таких установ, як правило, провадило практику неявного управління ризиками.

Серед чинників, які викликають неадекватне функціонування фінансових систем, можна назвати і недоліки економічної політики, і недостатній рівень нагляду і, у багатьох випадках, слабе управління ризиком у структурі самих суб'єктів фінансової системи.

На сьогодні без застосування кількісних методів управління активами та оцінки ризиків практично неможлива ефективна діяльність банків.

Ризик-менеджмент найбільш ефективно застосовується у сфері комплексного управління активами і пасивами фінансової установи.

До основних функцій розвинутих централізованих підрозділів управління ризиками належать наступні:

- нагляд за управлінням ризиками в інших підрозділах установи;
- координація моніторингу ризиків по всій установі;
- надання консультативної і технологічної підтримки стосовно аналізу ризиків і пов'язаних з цим питань іншим підрозділам установи;
- надання порад і допомоги у прийнятті рішень з позиції управління ризиками керівникам установи;
- звітування керівництву установи про стан управління ризиками;
- надання пропозицій керівництву установи щодо належного управління ризиками;
- надання впевненості керівництву у тому, що всі ризики, притаманні установі, управляються належним чином.

В теорії управління ризиками виділяють три види підрозділів, які реалізують процес виконання операцій в фінансовій організації:

- “front-office”, який ініціює операції;
- “middle-office”, що контролює адекватність і ефективність операцій;
- “back-office”, відповідальний за виконання розрахунків відповідно до умов виконання операцій.

У наведеній ієрархії “middle-office” і є підрозділом управління ризиками, який розробляє, зокрема, методичні матеріали і нормативні показники у сфері управління ризиками, які, схвалені правлінням або радою директорів фінансової установи, є обов’язковими для реалізації на операційному рівні. Такі матеріали і нормативні показники стосуються не тільки сфери виконання валютних операцій, але й операцій в національній валюті.

Ризик-менеджмент у банку іноді характеризують як так званий “технічний підхід” до управління ризиками, оскільки він базується на застосуванні кількісних методів фінансової математики.

Ризик-менеджмент поєднує у собі такі складові:

- чітке бачення ризиків банку;
- “техніка” вимірювання і управління ризиками;
- “інфраструктура” управління ризиками.

Теорія і практика ризик-менеджменту інтенсивно розвивалася протягом останніх 10-15 років, причому теорія розвинулася настільки, що ризик-менеджмент на сьогодні розглядається як окрема дисципліна фінансової теорії, яка до того ж стала окремим предметом магістерських навчальних програм.

У загальному розумінні цього терміна ризик можна визначити як наявність несприятливих наслідків від можливої реалізації в майбутньому деякої ймовірної події.

З погляду фінансових систем визначення можна дещо звузити, розуміючи під ризиком можливість отримання збитків або недоотримання прибутку внаслідок виникнення деякої події, яка негативно впливає на очікувані потоки грошових коштів і/або фінансовий стан установи. Відповідно до законів ринкової економіки, ризик тим вищий, чим вищим є очікуваний прибуток.

Управління ризиком є процесом вироблення компромісу, направленого на досягнення балансу між вигодами від зменшення ризику і необхідними для цього затратами, і передбачає прогнозування виникнення ризикових подій, проведення їх докладного аналізу, оцінку можливих наслідків і вибір методів і способів зниження ризику, що дозволяє зменшити ризик до деякої міри і уникнути вірогідних втрат.

Основа стратегії ризик-менеджменту банку полягає в забезпеченні того, щоб ймовірні втрати від реалізації ризиків були під контролем відповідно до прийнятої банком стратегії.

Жоден з видів ризику практично неможливо усунути повністю. Більше того, діяльність на фінансових ринках при ринковій економіці по своїй природі припускає гру на змінах процентних ставок, валютних курсів і тому подібне.

Таким чином, задача менеджменту ризику полягає в оптимальному співвідношенні ризиковості і прибутковості операцій.

Ціллю ефективного управління ризиками для банківських установ є захист прибутку і капіталу банку.

Процес управління ризиками – це систематична робота по аналізу ризиків, вироблення і упровадження відповідних заходів по його мінімізації. Цей процес можна поділити на 5 етапів:

- виявлення ризиків;
- оцінка ризиків;
- розробка заходів щодо управління ризиками;
- впровадження вибраних заходів;
- оцінка результатів.

Виявлення ризиків полягає у визначенні видів ризиків, властивих об'єкту аналізу.

Оцінка ризиків полягає в кількісному визначенні витрат, пов'язаних з ризиками, зокрема, у визначенні їх тривалості, обсягів засобів, які перебувають під ризиком, і обсягів збитків за відповідними зобов'язаннями, які можуть виникнути у майбутньому.

Для зменшення ризику застосовують чотири основні типи заходів:

- уникнення ризику (свідоме рішення не наражатися на певний вид ризику);
- запобігання втратам (виконання дій, ціллю яких є зменшення вірогідності втрат і мінімізації їх наслідків);
- взяття ризику "на себе" (покриття збитків за рахунок власних ресурсів);
- перенесення ризику (перенесення ризику на інших суб'єктів, яке здійснюється за допомогою хеджування, страхування і диверсифікації).

Хеджування має місце в тих випадках, коли міра, застосована для зменшення ризику втрат, одночасно приводить до неможливості отримання додаткового доходу у разі виникнення сприятливої ситуації протягом періоду дії хеджування.

Страхування передбачає попередню виплату страхового внеску, або премії, з метою уникнення або зменшення обсягів збитків за допомогою отримання страхових виплат у разі реалізації страхового випадку.

Диверсифікація полягає у вкладенні засобів в різні активи замість концентрації вкладень тільки в один або декілька з можливих інструментів.

Будь-який захід контролю, направлений на зменшення ризиків, має ціну, яку в процесі планування заходів з управління ризиками потрібно постійно порівнювати з результатом, тобто з ефектом від реалізації цих заходів. Найбільш затратні методи контролю важливо використовувати для операцій, пов'язаних з максимальним ризиком. Необхідно при цьому також враховувати не вірогідність виникнення події, яка приведе до втрат, а насамперед обсяги і наслідки можливих втрат.

Як і очікувалося, найбільшого прогресу досягнуто у вимірюванні ринкового ризику, оскільки значна кількість транзакцій із застосуванням фінансових інструментів дає хорошу цінову статистику, що значною мірою сприяє отриманню адекватної оцінки ринкових ризиків.

Значна робота проведена також з метою створення моделей кращого управління кредитним ризиком, який на сьогодні залишається найбільш важливим ризиком для банків. Проте в цій сфері набагато більше труднощів в порівнянні з ринковими ризиками через погану схильність до формалізації самого поняття кредитного ризику. Оцінка ключових параметрів моделей ускладнюється недоліком статистики. І навіть якщо припустити, що

вірогідність індивідуальних дефолтів контрагентів може бути оцінена достатньо чітко, ці оцінки нелегко комбінувати для отримання оцінки кредитного портфеля в цілому, зокрема тому, що недостатньо вивчено взаємний вплив змінних відповідних моделей. Через цю та інші причини моделі мають тенденцію ґрунтуватися на значній кількості спрощених припущень, що базуються на суб'єктивних оцінках.

Можна відзначити деякий прогрес, досягнутий останнім часом щодо оцінки операційного ризику. Раніше операційному ризику надавалося менше уваги, ніж, наприклад, кредитному або ринковим ризикам, проте підвищення складності банківських операцій сприяло винесенню операційного ризику на передній план. Важливість операційного ризику для конкретних банківських установ очевидна хоча б внаслідок банкрутства в 90-ті роки ряду значних компаній і банків або отримання ними великих збитків (Barings (Великобританія) Sumitomo (Японія), LTMC (США), Metallgesellschaft (Германія) та ін.).

І хоча розвиток кількісних методів вимірювання ризику є важливим, необхідно пам'ятати, що формальні моделі, особливо статистичні, є обмеженими і спрощеними образами реального світу, які базуються, як правило, на минулому досвіді. Спрощення робить їх дуже корисними і зручними для ідентифікації і вимірювання ризиків, але з іншого боку, це є і великим їх недоліком. Моделі не можуть відобразити значну частину того, що відбувається в динамічному і складному навколишньому середовищі. Наприклад, в умовах екстремальних ситуацій на фінансових ринках одні види ризиків можуть переходити в інші. Зокрема, існують труднощі у відокремленні ринкових ризиків від кредитних ризиків із тієї причини, що в результаті значних змін ринкових цін кредитні ризики, які спочатку здавалися незначними, раптово можуть вийти на перший план.

Кредити часто надаються під заставу цінних паперів, і цінні папери не враховуються в заставі за своєю повною вартістю, а залишається певний "буфер" для непередбачуваних подій, який є відносно невеликим. В принципі існує механізм, через який завжди може бути виставлено вимогу на надання додаткової застави у випадку, якщо рух ринкових цін потребує цього. В альтернативному випадку може бути реалізована існуюча заставка, проте в умовах кризи ринкова вартість активів може зменшуватися так швидко, що не буде достатньо часу для виставлення вимоги і отримання додаткової застави. Аналогічно цінні папери як заставка також не можуть бути продані без додаткових проблем. За цих обставин ринковий ризик перетворюється на кредитний ризик, різке зростання якого призводить до проблем з кредитоспроможністю суб'єктів ринку.

Крім того, значення ризикової вартості Value-at-Risk та інші подібні оцінки повинні застосовуватися пруденційно. Аналізуючи ситуацію на фінансових ринках під час криз, можна дійти висновку про те, що не потрібно надмірно довіряти тим оцінкам, які були зроблені в умовах стабільного стану ринків. Параметри, на яких базуються оцінки ризиків, наприклад, стандартна девіація або кореляція, як правило, враховують історичну поведінку ринку з

урахуванням деяких простих допущень щодо закону розподілу ймовірності (наприклад, нормального розподілу). Статистичні методи розрахунків ризикової вартості типу Value-at-Risk добре працюють при стабільному стані ринків, і, як правило, вони не можуть врахувати різких змін стану фінансових ринків, характерних для кризових періодів, тому статистичні оцінки вимагають додаткової техніки (інших методик оцінки і алгоритмів, які розглядатимуться разом).

Таким чином, разом з використанням формальних моделей необхідно застосовувати системний підхід і замість того, щоб повністю довіряти статистичним моделям, необхідно комбінувати їх з комплексною оцінкою і використанням евристик фінансистів-експертів.

Важливим компонентом оцінки ринкового ризику є аналіз чутливості, який часто застосовується у формі стрес-тестування. Це передбачає оцінку наслідків того, що більш драматичний розвиток подій може насправді мати місце. Замість розгляду найбільш вірогідних сценаріїв стрес-тести оцінюють можливі втрати від зміни характеристик ринку (обмінних курсів валют, процентних ставок, вартості цінних паперів та ін.) у кризових ситуаціях, тобто розглядають найгірші з можливих випадків. Результати стрес-тестування є дуже цінними для менеджерів, які ухвалюють остаточні рішення і несуть відповідальність за кінцеві результати.

Комбінація стрес-тестування з математико-статистичними методами обчислення ризикової вартості дасть можливість мати більш повну картину оцінки ринкових ризиків.

Чинники невизначеності ризику необхідно також враховувати при обґрунтуванні інвестиційних рішень, що, починаючи з 50-х років ХХ ст., привело до значного розвитку тієї частини фінансової теорії, яку прийнято називати "теорією інвестицій". Центральною проблемою сучасної теорії інвестицій є оптимальний вибір портфеля активів, при якому знаходиться компроміс між такими важливими показниками, як прибутковість і ризик.

І, насамкінець, нагадаю досить поширену в середовищі ризик-менеджерів точку зору про те, що управління ризиком є на половину наукою, а на половину мистецтвом, і тому якість рішень, які приймаються в процесі управління ризиками, багато в чому залежить також від особистих якостей ризик-менеджера, його знань, умінь та інтуїції.

Чемерис, В. О. Управління ризиками – передумова ефективної роботи банків на фінансових ринках [Текст] / В. О. Чемерис // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. праць / Державний вищий навчальний заклад "Українська академія банківської справи Національного банку України". – Суми, 2003. – Т. 8. – С. 13-19.